וקים להו לרבנן דחמשה בשיתא לא ינקי מהדדי ומנלן דהא דקים להו לרבנן [א](דחמשא בשיתא) מילתא היא דא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן מאי דכתיב [1]לא תסיג גבול רעך [אשר גבלו ראשונים] גבול שגבלו ראשונים לא תסיג מאי גבלו ראשונים אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי [ב]יונתן (מאי) דכתיב [2]אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ אטו כולי עלמא יושבי רקיע נינהו אלא שהיו בקיאין בישובה של ארץ שהיו אומרים מלא קנה זה לזית מלא קנה זה לגפנים מלא קנה זה לתאנים וחורי שמריחים את הארץ וחוי אמר רב פפא שהיו טועמין את הארץ כחויא רב אחא בר יעקב אמר חורי שנעשו בני חורין מנכסיהן אמר רב אסי ערוגה תוכה ו' חוץ מגבוליה תניא נמי הכי ערוגה תוכה ששה גבוליה בכמה [ג]כדתנן רבי יהודה אומר רוחב כמלא רוחב פרסה א"ר זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא מ"ט דר' יהודה דכתיב [3]והשקית ברגלך כגן הירק מה רגל טפח אף גבול נמי טפח אמר רב [א]ערוגה בחורבה שנינו והאיכא מקום קרנות אמרי בי רב משמיה דרב בממלא את הקרנות וליזרע מאבראי ולא לימלי מגואי גזירה

קים להו לרבנן. דסתם ערוגה הנזרעת בה ה' זרעונין כך היא מדתה דחמשה זרעונין בשיתא טפחים לא ינקי אמצעי ושברוחות מהדדי דשיעור יניקת כל זרע טפח ומחצה עם מקום הזרע הרי מן הזרע הנזרע (סמוך לגבולה) [בגבול הערוגה] כנגד האמצעי ועד האמצעי ג"ט. ומאלו השנים אנו למדים דסבר תנא דידן שיניקת הזרע טפח ומחצה מדלא קבע מקום לזרע הנזרע אצל הגבול [ד]להושיבו אצל הקרן אלא אפי' אם בא לזורעו כנגד אמצעיתה זורעו אלמא בהרחקת ג' טפחים סגי ואע"ג דלענין כלאים היכרא בעלמא בעינן ולא חיישינן ליניקה כדתנן לקמן בשמעתין [ה] גבי ראש תור וגבי ב' שורות מיהו הפרש זרעוני ערוגה דלא להוי ערבוב ליכא היכרא בבציר משיעור יניקה דגבי ראש תור ושתי שורות דלקמן איכא היכרא הלכך כי רמיז לן קרא ה' זרעונין בערוגה בשל ו' טפחים קאמר: **ומנא לן דהא דקים להו לרבנן.** בשיעור יניקה מילתא היא למיסמך עלה ולומר בקיאין הן החכמים בעבודת אדמה לידע כמה יונקים שלא תתמה לומר מי הודיע לבריות שיעור יניקה ואיך יוכלו לעמוד על כן: **גבול רעך.** ליטע סמוך למיצר להכחיש קרקעו כשיעור אשר גבלו הראשונים ומי הם ראשונים אמוריים וחויים שהיו בקיאים בכך כדאשכחן בבני שעיר: **מלא קנה זה.** קנה המדה שבו מודדין הקרקע: **לזית.** ראוי לגדל זיתים וזה לתאנה והיו יודעין להפריש את הארץ בין קנה לקנה בריחה וטעמה היכן לזיתים והיכן הוא לתאנים וממילא דבקיאים היו בשיעור יניקה: **שמריחין.** סרס את התיבה ודורשה: **וחוי.** למה נקרא חוי: **שטועמין את הארץ.** לאיזה דבר ראויה: **כחויא.** כנחש שאוכלו עפר: **שנעשין בני חורים מנכסיהם.** שנטרדו מנחלתם ולא הוצרכו לעבוד אדמתן כדכתיב ובני עשו יירשום (דברים ב): **אמר רב אשי ערוגה.** שאמרו צריכה להיות ו' חוץ מגבוליה שהיו מניחין בערוגה קרקע חלק סביבות הזריעה למקום דישה כשהוא משקה הזרעים מהלך בגבולין. ואשמעינן רב אשי דלא תימא ו' עם הגבולין וכשהניח טפח חלק לכאן וטפח חלק לכאן לא תהא ערוגה מקום יניקתה אלא ארבעה ואין הפרש בין אמצעי לשכנגדו אלא הגבול אלא טפחיים: **בכמה.** כמה רחבן להיות ערוגה כהלכתה ותהא עליה תורת הערוגה לכל דבריה כדלקמן להתיר ראש תור ירק הנכנס לה והיוצא ממנה דכי ליתא כשיעורא לא חשיב למיהוי לה קולי שדה: **פרסה.** פרסת רגל: **והשקית ברגלך.** להטעין על כתפך מים ולהלך ברגלך סביבותיה להשקותה. למ"ל למכתב רגלך לומר שבמקום מהלכו להשקותה כשיעור רגל הוא: **אמר רב ערוגה בחורבה שנינו.** במשנתנו להתיר בה ה' זרעונין אבל לא שסביבותיה ערוגות שהרי לא פירשו לך אלא הפרש זרעונין שבתוכה ואם תזרע ערוגות סביבותיה לא תוכל להרחיק בין אותן שבתוכה ולזרוע אותן שברוחות הערוגה סמוך לגבול להרחיקן מן האמצעי כשיעורו לפי שאתה מקריבו אצל זרע הנזרע בחברתה אצל גבולה שאין ביניהן אלא שני טפחים של גבולי הערוגה ואנן ג' בעינן: **והא איכא מקום קרנות.** מאי דוחקיה דלא לאוקומיה בערוגה בין הערוגות מוקפת מכל צד ג' ערוגות שהן ח' כזה ולזרוע באמצע וכן בכולן ה' זרעונין והא איכא בכל ערוגה מקום קרנות זויותיה ואתה יכול להמשיך זרע גרעין שתזרע בכל גבולין של זו לצפון ושל זו לדרום של זו למזרח ושל זו למערב ולזרוע אותן גרעינין אצל הקרנות ואינך צריך להמשיכן מכנגד אותן שבחבירו מבפנים אלא הפרש טפח ואמאי אמר רב בערוגה שבחורבה שנינו: **בממלא את הקרנות.** רב מוקי מתניתין בממלא את כל הרוח של ערוגה לצפון מן המזרח למערב וכן רוח דרומי אבל המזרחי והמערבי זורע מעט ויניח הפרש מכאן ומכאן (כזה) הלכך אי אתה יכול לזרוע עוד בערוגה שאצלה לצפון ושאצלה לדרום מפני עירבוב של ב' הערוגות: **וליזרע מאבראי.** ויקיפנה ערוגות מכל צד ואת הקרנות שבתוכה לא ימלא (א) ומאי דוחקיה דרב לאוקמיה בערוגה שבחורבה שאין שם אלא היא:

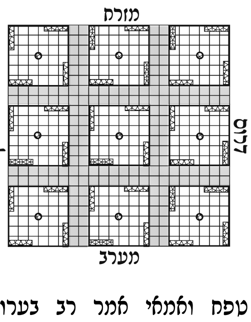

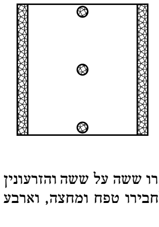

וקים להו לרבנן דחמשא בשיתא לא ינקי. ואומר ר"ת דמכל מקום איצטריך קרא דאי לאו קרא ה"א אע"ג דלא ינקי[א] איכא עירבוב ואסור קמ"ל קרא דבכה"ג[ב] ליכא עירבוב ובקרא לחודיה נמי לא סגי דלא הוה ידעינן חמשא בכמה שרי קרא[ג] אבל השתא דקים להו לרבנן דחמשא בשיתא לא ינקי אית לן לאוקמי קרא בשיתא וא"ת אכתי ינקי מהדדי דאין כאן ג' טפחים בין זרע לזרע דחסר מקום הזרעים[ד] שכל הערוגה אינה רק ששה טפחים ואומר ר"ת דלא קשה מידי דאמות של כלאים שוחקות הן כדמוכח בריש עירובין (דף ג:)[ה] ואומר ר"י דה"נ גמירי[ו] דחמשא בשיתא לא ינקי עם מקום הזרעים וא"ת יזרעו ט' מינין בערוגה ד' בד' קרנות וד' באמצע כל רוח ואחד באמצע דכל אחד רחוק מחבירו ג' טפחים וי"ל דבכולי האי הוי עירבוב ועוד דאז לא היה יכול לזרוע אלא גרעין אחד מכל מין ומין אבל בחמשה זרעונים יכול לזרוע מארבע מינים הרבה לכל רוח ומיהו קשה לר"י דמנלן לאוקמי קרא בערוגה ו' על ו' אפילו פחות נמי רק שיש באלכסונה ו' ויזרע ד' לד' קרנות ואחת באמצע דהשתא נמי לא ינקי מהדדי וי"ל דסברא דבענין זה אסור פן לא ידקדק לזרוע ממש בסוף הקרן [ז]ויש לחוש ליניקה אבל השתא אין צריך לדקדק אלא בגרעין האמצעית ומהאי טעמא נמי אתי שפיר שאין זורעין ט' בערוגה[ח] אבל [ט]קשה לרשב"א דלוקי בערוגה ה' על ה' דהשתא יש באלכסונה (ו') [ז] דכל אמתא בריבוע אמתא ותרי חומשי באלכסונה ויכול לזרוע בקרנות בלא דקדוק ותירץ לו ר"י דאין להעמיד המקרא בענין זה שאינו שיעור לא ליניקה ולא לשום דבר:

לא תסיג גבול רעך. וא"ת א"כ הזורע כלאים ילקה שתים משום לא תזרע ומשום לא תסיג גבול ובפרק אותו ואת בנו (חולין פב:) אמר הזורע כלאים [כלאים] לוקה שתים משמע דבחד כלאים אינו לוקה אלא אחת וי"ל דלא לקי אהאי לאו משום דקרא נמי איירי בהסגת גבול ממש דאין לוקין בלאו דניתן להשבון ועוד דהוי לאו שבכללות:

חוי. אור"ת דלאו היינו חוי דשבעה עממין שהרי אינו דורש כולם למה' שמם כן אלא בני שעיר גופיה איקרו חוי כדכתיב[יא] בת לבעון החוי (בראשית לו):

גבוליה בכמה. [יב]פירש בקונטרס דנפקא מינה לענין ראש תור והא דקאמר בסמוך דאין ראש תור בערוגה היינו מערוגה לערוגה ור"י אומר דנפקא מינה למקח וממכר אם מכר לו ערוגה וגבוליה:

דתנן רבי יהודה אומר כו'. אף על גב דרבי יהודה לא איירי מידי בגבול אלא בהפסק שבין עבודת ירק לירק אחר כדאיתא בפ"ג דכלאים (משנה ג) דתנן היתה שדהו זרועה ירק ומבקש ליטע שם ירק אחר [ו]ר' שמעון אומר עד שיהא התלם מפולש ר' יהודה אומר רוחב כמלא רוחב פרסה נראה להש"ס דכי היכי דחשיב הפסק לענין כלאים[יג] חשיב נמי להיות גבול לערוגה[יד]:

אמר רב ערוגה בחורבה שנינו. פירש ר"ת דקס"ד שאינו ממלא כל הרוח אלא זורע באמצע כל רוח טפח וג' חומשין[טו] ומניח מכל צד לצד קרנות טפחיים וחומש חרב דהשתא זרעוני רוח זה רחוקין מזרעוני רוח האחרת כשיעור אלכסון של טפחיים וחומש על טפחיים וחומש[טז] דהוי ג"ט ויותר שני חומשי חומש[יז] ופריך והא איכא מקום קרנות שיכול לעשות שם ערוגות[יח] אע"פ שלא ירחיק אלא שיעור ב' הגבולים[יט] דהשתא איכא טובא בין זרע הפנימית שבאמצע הרוחות ובין זרע החיצונה של צד הקרן דהא איכא ב' גבולין ומקום חרב שהוא ב' טפחים וחומש בכל קרן (ב) ומשני בממלא את הקרנות [כ]של מזרח ומערב[כא] וברוח צפון ודרום [כב]גרעין לכל רוח כאשר תצייר (ג) דבאותה ערוגה איכא הרחקה ג' (כזה) ואם באת לסבבה בערוגות (אפילו) במקום קרנות לא יהיו ג' טפחים בין זרעוני ערוגה אמצעי לזרעוני ערוגה שבקרנות שאין הפרש ביניהם אלא שיעור שני גבולין אע"פ שיוכל עדיין לזרוע גרעין אחד בכל קרן החיצונית הא מסיק דגזרינן שמא לא ידקדק וימלא קרנות הכי נמי גזרינן בחיצונות שמא ימלא:

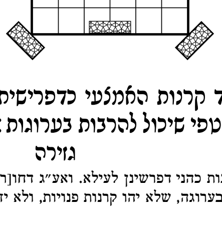

וליזרע מאבראי. וליזרע ערוגות לצד קרנות האמצעי כדפרישית ולא ימלא הקרנות דהכי עדיף טפי שיכול להרבות בערוגות:

עין משפט נר מצוה

כ א מיי' שם הלכה י:

תורה אור השלם

1 לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשֹׁנִים בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ:
דברים יט יד

2 אֵלֶּה בְנֵי שֵׂעִיר הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה:
בראשית לו כ

3 כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת זַרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק:
דברים יא י

מוסף תוספות

א. מהדדי. תוס' הרא"ש. ב. בהרחקה כשיעור יניקה. תוס' הרא"ש. ג. כיון דלא ידעינן שיעור יניקתם. תוס' הרא"ש. ד. מג' טפחים. תוס' הרא"ש. ה. וכי מדלית נמי מקום הזרעין איכא שלשה טפחים מצומצמים. רמב"ן. ו. חכמים. תוס' הרא"ש. ז. ואם יקרב לכאן או לכאן יש ערבוב. תוס' הרא"ש. ח. ארבע בארבע קרנות הערוגה, ובאמצע כל שורה, ד', ואחת בתוך רמב"ן. ט. אכתי. תוס' הרא"ש. י. נקרא. תוס' הרא"ש. יא. בנשי עשו אהליבמה בת ענה. תוס' הרא"ש. יב. וא"ת מאי נפקא מינה. תוס' הרא"ש. יג. למראית העין ולהוציא מדין ערבוב. רמב"ן. יד. וטעמיה דר' יהודה נמי מדכתיב והשקית ברגלך כגן הירק דכיון דחשיב והוי גבול אלמא הפרש הוי, ומגיהי ספרים מיעברי קולמוס אמאי טעמא דר' יהודה ללא צורך. רמב"ן. טו. ממין אחד. תוס' הרא"ש לעיל פד: טז. דטפחיים וחומש שהוא חלק מכל צד רואין אותן כטבלה מרובעת של טפחיים וחומש על טפחיים וחומש. תוס' הרא"ש לעיל פד: יז. לפי החשבון אמתא ברבוע אמתא ותרי חומשא באלכסונא. תוס' הרא"ש לעיל פד: יח. בכל קרן וקרן. תוס' הרא"ש. יט. עיין הציור בתוס' הרא"ש. כ. פירוש כל אורך. תוס' הרא"ש. כא. הוא זורע. תוס' הרא"ש. כב. זורע. תוס' הרא"ש.

מסורת הש"ס

א) ס"א ל"ג, ב) י"ג גם כאן יוחנן, ג) כלאי' פ"ג מ"ג, ד) רש"ל להמשיכו, ה) [ע"ב], ו) ל"ל ר' ישמעאל,

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה וליזרע מאברא' וכו' לא ימלא כזה:

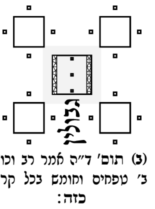

(ב) תוס' ד"ה אמר רב וכו' ב' טפחים וחומש בכל קרן כזה:

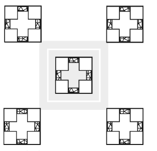

(ג) בא"ד גרעין לכל רוח כאשר תצייר כזה:

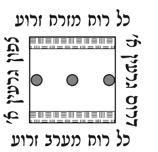

גליון הש"ס

תוס' ד"ה לא תסיג וכו' וי"ל דלא לקי אהאי לאו. עי' יומא דף לו ע"ב בתוס' ד"ה לאו דנבילה:

רבינו חננאל

דקים להו לרבנן דחמשה זרעונים בששה טפחים לא ינקי הדדי. וכל דקים להו לרבנן מילתא היא. ואיכא יושבי הארץ שבקיאין בישיבתה של ארץ דברירין להון אלין מילי. **וסליקא**, דהני ששה דערוגה הן מקום זרעונים, ואיכא סביביהון טפח גובל. ומפרש במתני' היה לו גובל טפח זורע לתוכה שלשה עשר זרעונין. ומפרש הכא רב אשי דהא ערוגה ששה על ששה חוץ מגבולה. **ועיקר** דהא מילתא, דלא [מ]ספיק למהוה בין ירק לירק טפח אחד, דהאי הוה מ[ס]פיק בין ירק לירק טפח אחד, אפילו ערוגה שהיא חמשה על חמשה הוה איפשר למזרע שמונה על ארבע רוחותיה, וארבע באמצע, משום דהויא כ"ה טפחים, י"ב מהן הן נזרעין, ודאיצטריכינן למימר הכין, דחזינן מרב סעדיה גאון מחסיא, דאיסתברא ליה כמן הכין. ולאו כי דאיסתברא ליה בהא, אלא קים להו לרבנן דחמשה זרעונים כל אחד אין פחות מטפח על טפח, בששה על ששה לא ינקי מהדדי. והיכי דמי, כל זוית טפח ומחצה על טפח ומחצה חרב, ובכל רוח שלשה לטפחים אורך (ורק) ברוחב טפח ובאמצע [מין] אחד טפח על טפח, דמשכחת בין כל אחד ו[א]חד טפח ומחצה באורך. וכן צורתו למראית עין.

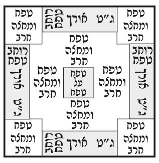

ודבר זה בזמן שהזרעונים החמשה נזרעין כולן בתוך הערוגה שהיא ששה על ששה, שנמצא הזרעונים גופן של ארבע רוחות אוכלין בהן שלשה שלשה טפחים באמצע, נשארו שלשה טפחים, אחד ומחצה מיכן ואחד ומחצה מיכן, ונמצאו ארבע הקרנות פנויין. ולא אפשר למיהוי טפי מן הכי בזמן [ש]ארבעה הקרנות פנויין, והוא אמרו ששה על ששה והזרעונין בתוכן. **אבל** אם הזרעונין חוץ לששה, איפשר (שהיא) [שיהא] בה תשעה זרעונין שבין כל אחד לחבירו טפח ומחצה, וארבע

רבינו חננאל (המשך)

הקרנות פנויין כי היכי דאיתא בערוגה. ומן הכין כי אמרו בתלמוד ארץ ישראל כהנא בשם ריש לקיש כולהן חוץ לששה, אקשו עליה אם כן ליתני תשעה, וכן היא הרי אלו תשעה זרעונין סביבי ערוגה ששה על ששה בזמן שהן חוץ לששה, ואף זה כהוגן הוא. **אבל** אם זרעונים בתוך ששה הן, אם אינו מחריב את הארבעת הקרנות, אלא מניח טפח ומחצה וזורע טפח, ומניח טפח ומחצה וזורע טפח, אפשר דהוו (שמונה) [תשעה] זרעונים שכולן בתוך ערוגה שהיא ששה על ששה, ולא תקינו רבנן הכין אלא תקינו (ששה) [חמשה] בלחוד. **אמר רב ערוגה בחורבה שנינו.** ואקשינן עליה דהאי תקינו רבנן חמשה זרעונים לתוך ששה, ואע"ג דאפשר לעשות (שמונה) [תשעה] לא תקנו אלא חמשה בלבד, אלא מפני שתקנו להחריב את ארבע הקרנות תקנוהו חמשה כדי שיהא יכול לעשות ערוגות אחרות [ב]כנפי זויות ערוגה זו כגון אלו, ואי בחורבה האיכא קרנות ולמה לו למישבק פנויין. ואתינן לפרוקי בממלא את הקרנות לערוגות ערוגות כהני דפרשינן לעילא. ואע"ג דחור[ר]בה היא. ומקשינן וליזרע ולא לימלי. ופירוש אי חרבה היא, ליזרע שמונה זרעונין בערוגה, שלא יהו קרנות פנויות, ולא יזרע כנגדן באלכסון ערוגות.